

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Бобоева Сайёра Боборачабовна дар мавзӯи “Робитаи креативнокӣ, зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ дар сохтори шахсияти донишҷӯёни муосири макотиби олий” барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои психологӣ аз рӯи ихтисоси 19.00.01. – Психологияи умумӣ, психологияи шахсият, таърихи психология (илмҳои педагогӣ ва психологӣ).

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқот.

Масъалаи омӯзиши муаммои креативнокӣ, зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ, мавқеи онҳо дар сохтори шахс, робитаи ин падидаҳо яке аз муаммоҳои мубрами илми психология маҳсуб меёбад ва тадқиқи он аз ҷониби Бобоева Сайёра Боборачабовна хеле саривақтӣ мебошад.

Қобил ба қайд аст, ки ҷамъияти муосирро дараҷаи баланди ииқишоф, тараққиёти илму техника, воситаҳои муошират, информатсиякунонии оммавии шуур тавсиф медиҳад. Ин омилҳо ба раванди иҷтимоишавии шахс талаботҳои нав ба нави такмилёфтаре мегузоранд. Дар ин радиф ба ташаккули шахсияте, ки дорои мавқеи фаъоли ҳаётӣ, мундариҷаи шахсӣ, зиндададилӣ, маҳорати нигоҳ доштани фардияти худро дар ҳама гуна вазъиятҳо соҳиб аст, тавачҷӯҳи маҳсус дода мешавад. Барои давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, рӯ ба пешравӣ ниҳода муҳим аст, ки шахрвандони он, алалхусус ҷавонон – донишҷӯёни зинаҳои мухталифи маълумот, ба шароитҳои мураккаби зудивазшавандаи муосири ҳаётӣ на танҳо мутобиқ шаванд, балки имкониятҳои худро татбиқ карда тавонанд, ба қарорҳои қабулкардашон масъулиятшинос, мустақил бошанд, бо назардошти худ рафтор намоянд ва аз фикру ақидаи дигарон вобаста набошанд.

Диссертант чунин ақида дорад, ки ҷомеаи муайян бо хусусиятҳои хоси таърихи-маданӣ, маҷрои фаъолияти касбии худ, боиси ташаккули фардият ва нотакрории шахс, аз ҷумла қобилиятҳои эҷодии вай – андешаронии пешқадам, фикрронии бемисл, ҷустуҷӯи роҳҳои ғайриоддӣи ҳалли муаммоҳо, муоширати босамар, эмпатиянокӣ, мавқеи озод ва кушода ба ҳама гуна навоарӣ мегардад. Вобаста ба ин, талаботи ҷомеа бо талаботи шахс ба ваҷҳи ягонаи эҷодкорӣ, созандагарӣ, креативнокӣ, муносибати мусбат, таҳаммулпазирӣ пайваст мешавад, яъне бошандаи асри навин – шахси озод, эҷодкор, дорои тафаккури чандир, қобилиятҳои ташаккулёфтаи зеҳнӣ, фикрронии кушода ба навоарихҳои илмиву техникӣ, соҳиби дараҷаи баланди креативнокӣ, коммуникатсионӣ, эмпатиянокӣ, таҳаммулпазирӣ мебошад, ки шартҳои калидии рақобатпазирӣ ва дархосташавии ӯ дар бозори ҷаҳонии меҳнат маҳсуб меёбанд.

Аз ин рӯ, тағйир додани низоми назарияҳо, раҳёфтҳо нисбати қобилиятҳои инфиродӣ-психологӣ мутахассисони оянда, интиҳоб намудани паҳлӯҳои маҳсуси шахсие, ки ба рақобатпазирӣ онҳо мусоидат мекунад, азнавсозии бунёди илмӣю амалии таҳқиқи равандҳои маърифатӣ, эмотсионалӣ, хусусиятҳои фардӣ, зарурати замони муосир мебошад.

Муҳаққиқ тасдиқ мекунад, ки ба дигаргунсозии ин раванд омилҳои гуногун таъсири худро мерасонанд:

- ❖ модернизатсияи ҳаёти ҷомеа, ки аз мақсадҳои миллии стратегияи инкишофи он вобастагӣ доранд;
- ❖ ташаккули пай дар пайи шароитҳои иҷтимоии ҷамъиятӣ, ки дастрасии технологияҳои навинро барои ҷавонон дар назар доранд;
- ❖ таъмини фаъолияти инноватсионӣ барои мутахассисони оянда, ки пешрави соҳаҳои мухталифи иқтисодиётро муайян мекунанд;
- ❖ дастгирии ҷамъонибаи мутахассисони ҷавони лаёқатманд, ки рушди ҷамъонибаи захираҳои инсонӣ, коркард ва роҳандозии тадбирҳои оиди дастгирӣ ва ҳавасмандкунии шахрвандони болаёқати ҷавонро дар соҳаи маориф, илм, техника ва маданият дар назар доранд.

Ин ҳадафҳо аз талаботи ҷомеа дар давраи муайяни инкишофи он вобастаанд ва як навъ “фармоиши иҷтимоӣ” маҳсуб ёфта, ҳам мутахассис, ҳам шахси алоҳидаро водор мекунанд, ки ба меъёр ва талаботи ҷамъияти оянда мувофиқат намояд.

Ба андешаи рисоланавис, сарчашмаи муваффақиятҳои мутахассисони пешқадам, сарварони низомҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, тафаккури идоракунонда (маъмурӣ), ки асоси онро бештар креативнокӣ, ташкил медиҳад, маҳсуб меёбад. Ҳамзамон дар ин радиф, мавқеи маҳсули қобилиятҳои психологӣ-инфироӣ ба монанди, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ, ба ҳайси шартҳои муҳими комёбӣ қайд карда мешаванд.

Дарачаи асосноккунии нуқтаҳои илмӣ

Дар диссертатсия мақсади таҳқиқот ва фарзияи он дуруст муайян карда шуда, барои анҷом додани пажӯҳиши илмӣ вазифаҳои муҳим, ба монанди омӯзиши вазъи муаммои креативнокӣ, зехни эмотсионалӣ, таҳаммулпазирӣ ва робитаи онҳо дар адабиёти муосири фалсафӣ, психологию педагогӣ, омӯзиш, коркард ва мутобиқнамоии забони методикаҳои маҳсули психологӣ, ки мавриди санҷиши дарачаи креативнокӣ, зехни эмотсионалӣ таҳаммулпазирӣ ва робитаи ин ўҷубаҳо дар сохтори шахсияти донишҷӯёни макотиби олии муосир истифода гардидаанд, гузошта шудаанд.

Арзишмандии таҳқиқоти Бобоева Сайёра Бобораҷабовна дар аҳамияти ҳосаи таҳлилу омӯзиши илмии муаммои робитаи креативнокӣ, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ дар сохтори шахсияти донишҷӯёни макотиби олии муосир – мутахассисони оянда, ки омили калидии муваффақиятнокии онҳо маҳсуб меёбад, дида мешавад, зеро мутахассиси имрӯза бо як қатор муаммоҳои хусусияти амалидошта, ки аз сабаби нав буданашон, дар раванди таълими донишгоҳӣ ба ҳисоб гирифта нашуда буданд, дучор мешавад. Чунин муаммоҳоро бо таъба дастовардҳои навтарини илмӣ, тафаккури инноватсионӣ ва муносибати ғайриодиву эҷодӣ ба касби худ, ҳал намудан мумкин аст.

Дар қори диссертатсионии Бобоева Сайёра Бобораҷабовна вазъи ҳозира ва тамоюлҳои инкишофи таҳсилоти олии касбӣ аз мавқеи саҳеҳ ва дақиқ кардани мафҳумҳои “креативнокӣ”, “зехни эмотсионалӣ”, “таҳаммулпазирӣ” “захираи инсонӣ”, “омили инсонӣ”, “сармоҷи инсонӣ” таҳқиқ гардида, маводи назариявӣ ва ҳулосаҳо метавонанд дар шакли заминаҳое барои таъминоти рушди касбии донишҷӯён – мутахассисони оянда, таҷдиди мундариҷаи базаи меъёрӣ дар низоми

тахсилоти олиии касбӣ корбарӣ шаванд. Ҳамзамон, пурсишномаҳое, ки дар раванди таҳқиқот мутобиқномаи забониро гузаштаанд, минбаъд аз ҷониби психологони амалӣ барои муайян намудани дараҷаи креативноқӣ, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирии донишҷӯён, ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтанишон мумкин аст.

Муаллиф тасдиқ мекунад, ки мафҳумҳои “захираи инсонӣ”, “омили инсонӣ”, “иқтидори инсонӣ” бештар мафҳумҳои иқтисодӣ мебошанд ва бо дарки мавқеи мутахассисон, меъёри ғоидаворӣ, муаммоҳои мутобиқат ва омодагии онҳо дар бозори меҳнат алоқаманданд. Ҳамзамон, хусусиятҳои раванди фаъолияти инсон, баҳисобгирии қобилиятҳои ӯ дар ҷараёни муваффақ шудан дар ин фаъолият, омилҳои мусоид ва ғайримусоид, ки ба комёб гаштани одам вобастаанд, бештар проблемаҳои илми психология мебошанд, яъне категорияҳои “захираи инсонӣ”, “омили инсонӣ”, “иқтидори инсонӣ” метавонанд аз нуқтаи назари равшанӣ низ баррасӣ гарданд. Зери ин мафҳумҳо қобилиятҳои зехнӣ, маърифатӣ, эҷодӣ, махсусиятҳои эҳсосу идрок, диққату хотир, хислатҳои фардӣ характерологӣ, хусусиятҳои соҳаи эмотсионалӣ-иродавӣ, дараҷаи муоширату муносибат ба атрофиён ва монанди инҳо дар назар дошта мешаванд.

Аз ин рӯ, гуфтан мумкин аст, ки шартҳои татбиқи идоракунии ташаккулёбанда, инкишофи бунёди захиравӣ мебошад, механизми тараққиёти он – рефлексия ба шумор меравад, яъне қобилиятҳои креативӣ, дараҷаи баланди зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ дар маҷмӯъ заминаи комёбии мутахассисро таъмин менамоянд. Дар навбати худ, идоракунии ташаккули захираҳои инсонӣ бо категорияҳои иқтидори зехнии шахсӣ, афзалиятҳои сифати омодагии касбӣ, нигаронидани ӯ ба оянда муайян карда мешавад.

Бо муаллиф дар ин бобат розӣ шудан мумкин аст, ки инсон ҳамчун фардияти озод ва фаъол, метавонад мавқеи худро дар муносибат ва ҳамкорӣ бо дигар одамон, намояндагони маданиятҳои дигар муайян созад. Маҳз ҳамин гуна шахс, шахси эҷодкор, креативӣ, соҳиби дараҷаи баланди зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ мебошад ва ин қобилиятҳои худро дар ҳама гуна ҷанбаҳои ҳаёту фаъолият зоҳир менамояд, яъне шахсиятест, ки ба оянда нигаронида шудааст.

Ақоиди дар боло оварда шуда зарурати дигаргунсозии низоми маълумот, хосатан маълумоти олиро равшан нишон медиҳанд ва имконияти бо нигоҳи нав маънидод намудани проблемаҳои инкишофи маълумот, коркарди базаи консепсияи такмилгардонии онро фароҳам меоранд.

Муҳаққиқ ибраз медорад: “Дар ин вазъият функцияи муҳимтарини омӯзгори макотиби олий ташкил ва дастгирии ҷунин зухуротҳо мебошад, зеро роҳандозии навоариҳо дар раванди психологӣ-педагогӣ маҳз ба ӯҳдаи муаллим вогузор аст. Яъне, вазифаи асосии амалияи маълумот на танҳо дар омӯзонидани қонуниятҳои табиат ва ҷамъият, балки дар расонидани ёрии фаъолона барои аз худ намудани методологияи гуманистии дигаргунсозии эҷодии олам ва ҳамоҳангсозии муносибатҳо дар системаи “инсон – табиат – ҷамъият”, дида мешавад”.

Ба ҷунин ҳадаф системаи маълумоти навину инноватсионӣ, ки мақсади асосиаш ниғаҳдориву инкишофи сифатҳои креативӣ, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ дар сохтори шахс мебошад, расида метавонад. Инкишофи

қобилиятҳои номбурда ҳамчун ҳадафи нишондиҳандаи низоми маълумот на якҷанд маротиба эълумия гашта бошад ҳам, ба мақсад ноил нагаштааст, зеро татбиқи амалии ин ҳадаф муайян нокарда бимондааст. Аз ин лиҳоз, бо дарназардошти шароити муосир дарку фаҳмиши мақсадҳои навин ва маҷроҳои нави маълумот, ҳалли оптималии онҳо дар маълумоти иноватсионӣ ва креативӣ дида мешавад, яъне, вазифаи асосии маълумоти олий, ташаккули чунин қобилиятҳо ба мисли, қабул ва азхудкунии ғояҳои нави илмӣ, маҳорати таҳлил намудану татбиқ кардани онҳо дар фаъолияти мустақилонаи меҳнатӣ мебошад. Таълим дар донишгоҳ танҳо дар он ҳолат самара мебахшад, ки захираи тақмили моҳияти фанҳои таълимӣ, хусусияти донишҳо, принцип ва методҳои тадриси онҳо муайян карда шавад. Дар ин ҳолат, вазифаҳои тайёрии касбӣ, инкишофи шахсият бо дарназардошти ташаккули креативнокӣ, зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирии донишҷӯён ниҳоят наздик мешаванд.

Арзиши илмӣ ва эътимоднокии рисола

Боэътимодии натиҷаҳои таҳқиқот бо методологияи илмӣ, низоми методҳо ва методикаҳо, ки ҳамдигарро пурра мекунад, бо мувофиқати интиҳоб ба тавсифҳо, санҷидани методикаҳои озмоишӣ дар амалияи кори макотиби олий, коркарди математикӣ маълумоти эмпирий таъмин гардидааст.

Пажӯҳиши муаммои креативнокӣ аз ҷониби диссертант ба таври фароҳу амик, бо таъҷиб ба назарияҳои олимони соҳаи фалсафа, психология, сотсиология, педагогика роҳандозӣ гардидааст. Ақидаҳои раваншиносони муосир, аз ҷумла А.Маслоу, Ҷ.П.Гилфорд, Э.П.Торренс, М.Чиксентмихайи, Ф.Баррон, А.В.Брушлинский, Р.М.Симпсон, Е.М.Павлова, Т.Любарт ва дигарон хеле бамаврид оварда шуда таҳлили худро ёфтаанд ва бо расмҳои ҷадвалҳо пурра гардонида шудаанд.

Дар рисола мавриди муаммои зеҳни эмотсионалӣ, ки дар психологияи муосир мафҳуми нисбатан нав маҳсуб меёбад, андешаҳои ҷолиб оварда шудаанд, амсилаҳои олимони П.Сэловей, Ҷ.Мэйер, Д.Гоулман, Р.Бар-Он, Д.В.Люсин дар расмҳои мушаххасан таҳлил карда шудаанд.

Аз ҷумла муаллиф чунин мешуморад, ки вобаста ба вазифаҳои таҳқиқот ба таркиби зеҳни эмотсионалӣ қобилиятҳои зеринро илова намудан мумкин аст:

1. Қабул намудани фикру андешаҳои дигарон, новобаста аз гуногун, ғайриоддӣ, бемисл будани онҳо, ки бо креативнокӣ алоқаманд аст, зеро маҳз зеҳни эмотсионалӣ яке аз хусусиятҳои муҳимтарини шахси дорои қобилияти креативӣ маҳсуб меёбад. Аз тарафи дигар, ин ҷо креативнокӣ ҳам ба сохтори зеҳни эмотсионалӣ дохил мешавад, ҳам ба сифати қисмати бунёдии таҳаммулпазирӣ баромад мекунад. Шахси таҳаммулгаро нисбати фикру ақидаҳои одамони дигар бодикқат аст.
2. Эҳтироми эмотсияҳои дигарон, ки бо таҳаммулгарой алоқаманд аст. Ғайр аз дараҷаи баланди эмпатия, ки унсури калидии зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ ба шумор меравад, шахси дорои зеҳни эмотсионалӣ бояд ҳиссиёти атрофиёро на танҳо фаҳмад, дарк намояд, балки эҳтиром кунад, дар қабул кардани қарор

манфиати дигаронро ба ҳисоб гирад, яъне фаҳмиши эмотсияҳои дигаронро танҳо ба фоидаи худ истифода набарад – ботаҳаммул бошад. Бояд қайд намуд, ки унсури номбаршуда ба хуввияти миллати мо наздик аст ва ба ҳисоб гирифтани он дар таҳқиқи сохтори нерӯи шахси аҳамияти махсус дорад.

3. Худшиносии миллӣ, ки унсури муҳимтарини нерӯи шахсии фардро ташкил медиҳад бо дараҷаи зехни эмотсионалӣ алоқамандӣ дорад, зеро шахси дорои сатҳи баланди худшиносии миллӣ нисбати намояндагони миллату маданияти дигар, наҷод, мансубияти динӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ғ. соҳиби эмпатияи баланд мебошад. Ӯ метавонад бо одамони хеле гуногун муносибату муоширати самаранокро роҳандозӣ намояд.
4. Ҳисси тавачҷӯх – қобилияти махсус, ки ба донишҷӯён хос аст ва мо онро дар раванди таҳқиқоти таҷрибавӣ, ҷангоми муайян намудани дараҷаи креативнокӣ, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ ба воситаи пурсишномаҳои махсус мушоҳида намудем. Махсусан ин сифат дар донишҷӯёни курсҳои яқум ба таври хеле равшан зоҳир мегардад. Дар ҳолати дуруст ба роҳ мондани чараёни тарбия ва ташаккули шахси, метавон дараҷаи баланди креативнокӣ, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулгароиро дар онҳо ба даст овард.

Рисоланавис чунин хулоса менамояд, ки танҳо дар ин ҳолат гуфтан мумкин аст, ки зехни эмотсионалӣ ҳамчун унсури мусбӣ, самаранок ва стратегияи нерӯи шахс барои вай ҳатмӣ аст ва ҳамчун қувваи пешбаранда ӯро ба муваффақият ноил мегардонад.

Қобили қайд аст, ки диссертант оиди проблемаи таҳаммулпазирӣ низ фикрҳои назаррас пешниҳод кардааст. Махсусан, дар зербоби алоҳида таҳлил намудани таҳаммулгароӣ ҳамчун омил рафтор, таърифи шаклҳои зухуроти ин падида дар рафтори донишҷӯёни макотиби олий, ниҳоят пурарзиш мебошад.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти дисертатсионӣ дар он аст, ки маводи назариявӣ ва хулосаҳо метавонанд дар шакли заминаҳое барои таъминоти рушди касбии донишҷӯён – мутахассисони оянда, таҷдиди мундариҷаи базаи меъёрӣ дар низоми таҳсилоти олии касбӣ корбарӣ шаванд. Натиҷаҳои дар рафти кор бадастомадаро дар таҳқиқи минбаъдаи мавзӯ дар доираи илмҳои муштарак низ истифода бурдан мумкин аст.

Камбудихо оид ба мазмун ва ҷо ба ҷогузори рисола

1. Дар рисола оид ба умумият ва фарқияти эҷодиёт ва креативнокӣ маълумот оварда шудааст, аммо дар қисми таҷрибавӣ тестҳои муайянкунандаи дараҷаи эҷодиёт истифода нашудааст.
2. Мувофиқи мақсад мебуд, шумораи методикаҳои таҳхис зиёдтар карда мешуданд.
3. Дар рисола амсилаҳои Ҷ.Мэйер ва П.Сэловей, Д.Гоулман ва Р.Бар-Он ба таври мушаххас таҳлил гардидаанд, аммо дар қисми таҷрибавӣ, танҳо Пурсишномаи “ЭМИн (ЗеЭм)”-и Д.В.Люсин истифода бурда шудааст.

4. Дар охири рисола хулосаи умумӣ иборат аз 28 банд мебошад, лекин танҳо 8 банди он хусусиятҳои креативӣ, зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирии донишҷӯёни макотиби олиро дар бар гирифтааст.
5. Дар матни рисола хатоҳои имлоӣ ва хусусияти техникдошта мушоҳида мегардад.

Камбудихои зикргардида бе ҳеҷ вазҳ арзиши таҳқиқотро кам намекунанд ва бештар хусусияти тавсиявӣ доранд.

Рисолаи Бобоева Сайёра Бобораҷабовна кори мустақилона ва илмию таҳассусӣ буда, ҳалли масъалаи мубрами барои илм ва амалияи психология муҳимро дар бар мегирад.

Хулосаҳои назариявӣ ва тавсияҳои диссертант мантиқан аз муҳтавои умумии рисола бармеояд. Автореферат мундариҷаи умумии диссертатсияро инъикос мекунад.

Аз рӯи муаммои таҳқиқшаванда 48 мақолаю фишурдаҳои муаллиф, аз ҷумла 21 адад мақола дар маҷаллаҳои тақризии КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Федератсияи Русия тавсияшуда, 2 монографияи илмӣ нашр шудаанд.

Диссертатсияи Бобоева Сайёра Бобораҷабовна дар мавзӯи “Робитаи креативнокӣ, зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ дар сохтори шахсияти донишҷӯёни макотиби олии муосир” ба талаботи мавҷуда оид ба додани дараҷаҳои илмӣ пурра мувофиқ мебошад ва муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои психологӣ аз рӯи ихтисоси 19.00.01. – Психологияи умумӣ, психологияи шахсият, таърихи психология (илмҳои педагогӣ ва психологӣ), сазовор аст.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои психологӣ
дотсент

Қодиров Умаралӣ Дўстқобилович

Маълумот барои тамос:

Суроға: 190110, Ҷумҳурии Узбекистон, ш. Тирмиз, кўчаи Саловат - 9
Тел: (+998 76) 221-3122; E-mail: surxondaryo_moi@exat.uz

Имзои У.Д. Қодировро тасдиқ мекунам:

Мудири шўъбаи кадрҳои

Маркази миллии омўзиши равишҳои нави таълимии омўзгорони вилояти

Сурхондарё

“15” август 2022 с

Раимназаров Х.К.